

Павло Володимирович НЕМЧУК

науковий співробітник,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ЗАКОНОМІРНОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ФОРМУВАНЬ КОРПОРАТИВНОГО ТИПУ В ЕКОНОМІЦІ

Немчук, П. В. Закономірності еволюції формувань корпоративного типу в економіці [Текст] / Павло Володимирович Немчук // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 70-75. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є дослідження особливостей еволюції формувань корпоративного типу в економіці. Мета роботи полягає в узагальненні закономірностей розвитку формувань корпоративного типу в економіці з виокремленням характерних етапів розвитку та їх змістовним описом. Використано наступні методи: монографічний, абстрактно-логічний, аналогій, експертний метод, аналіз і синтез. Результатом статті є виокремлення чотирьох етапів розвитку корпоративних формувань: поширення примітивних форм товариств, розвиток командитних товариств (без статусу юридичної особи), виникнення та розвиток підприємств-юридичних осіб, поява та розвиток об'єднань юридичних осіб. Етапи визначались на основі їх опису, визначення форми об'єднання, характеристики об'єднання за юридичним статусом, характером відповідальності, рівнем централізації управління, періодом та місцем виникнення. Внесено пропозиції щодо подальшого вивчення особливостей їх управління та можливостей використання при вирішенні суспільно-економічних завдань розвитку. Результати можуть бути використані при вдосконаленні корпоративного управління на мікро- та макроекономічному рівнях управління.

Ключові слова: еволюція; закономірності; формування корпоративного типу; корпоративне управління; розвиток економіки; ефективність.

Pavlo Volodymyrovych NEMCHUK

Research Fellow,
National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy"

REGULARITIES OF EVOLUTION OF FORMATIONS OF CORPORATE TYPE IN ECONOMICS

Abstract

The subject of the article is the study of features of evolution of formations of corporate type in economics. The generalization of regularities of development of units of corporate type in economics with determination specific stages of development and their meaningful description has become the aim of the article. The following methods have been used in the article: monograph method, abstract and logical method, analogy method, expert method, method of analysis and synthesis. The determination of four stages of development of corporate formations has become the main result of the article. They are as the following: expanding of primitive forms of partnership, development of limited partnership (without the status of legal entities), emergence and development of enterprises-legal entities, appearance and development associations of legal entities. These stages have been determined on the basis of their description, determination of organization form of associations, characteristic of association under a legal status, the nature of responsibility, degree of centralization of management, period and place of origin. Proposals for further study of peculiarities of their management and possibilities of use in the process of solving of socio and economic tasks of development are represented. The results can be used for improvement of corporation management at the micro- and macroeconomic levels of management.

Keywords: evolution; regularities; formations of corporate type; corporate management; development of economics; effectiveness.

Поняття «формування корпоративного типу» широко використовується в економічній літературі. Питаннями виникнення, розвитку та становлення корпоративних формувань займалися відомі іноземні та українські вчені Євтушевський В. А. [1], Функ Я. І. [2], Полянський Ф. Я. [3], Буковинська М. П. [4], Булеєв І. П. [5], Камілова Е. Р. [6], Резанова Н. С. [7], Дмитриченко Л. І. [8], Левицька І. В. [9], Супян В. Б. [10], Румянцев С. А. [11] та ін.

У процесі економічного розвитку до суб'єктів господарювання висувались окремі вимоги щодо можливостей вирішення окремих суспільних проблем. Значною мірою зазначене було пов'язано з об'єднанням зусиль різних осіб й господарюючих суб'єктів та формуванням більш масштабного виробництва на основі відпрацювання механізмів прийняття відповідних управлінських рішень по здійсненню господарської діяльності, по акумулюванню коштів і різних ресурсів тощо. Об'єднання, в межах яких відпрацьовувались зазначені механізми, узагальнено отримали назву корпоративних. У зв'язку з цим актуальними є дослідження закономірностей появи, формування та діяльності таких утворів в економіці

Метою статті є аналіз та узагальнення закономірностей історичного розвитку формувань корпоративного типу в економіці.

Предмет дослідження – особливості еволюції формувань корпоративного типу в економіці.

Завдання статті полягають в:

- аналізі закономірностей історичного розвитку формувань корпоративного типу в економіці;
- виокремленні характерних етапів еволюції формувань корпоративного типу в економіці;
- визначенні напрямів вирішення суспільно-економічних завдань розвитку економіки в контексті еволюції формувань корпоративного типу.

Виникнення та розвиток корпоративних формувань відображає закономірності еволюції світової економіки. Поява цієї форми організації бізнесу стала відповіддю на умови ведення підприємницької діяльності, що обумовило нові вимоги до фірми і принципів її організації. Якщо сутність підприємницької діяльності залишається незмінною – господарська діяльність з метою одержання прибутку, то її зміст та форма еволюціонують. Основну роль у цьому процесі відіграє науково-технічний прогрес, який спричиняє розвиток продуктивних сил, що є матеріально-речовою основою підприємницької діяльності. Це зумовлює відповідні зміни кількісних та якісних параметрів підприємництва: посилюється суспільний поділ праці, та, відповідно до цього, активізуються процеси спеціалізації, концентрації та кооперування виробництва, зміцнюються зв'язки між підприємствами; збільшуються вимоги до обсягу залученого капіталу, рівня управління підприємством, зусиль з реалізації виробленої продукції.

Таким чином, виникнення корпорацій обумовлено потребою формування на ринку суб'єктів господарювання, здатних вирішувати масштабні суспільні завдання з відповідними механізмами акумулювання коштів та прийняття управлінських рішень.

У сучасній ринковій економіці саме корпорації відіграють ключову роль. Маючи невелику частку в структурі організаційних форм – не більше 20-25 %, корпорації дають 80-90 % господарського обороту. Водночас сутнісні особливості корпорації пов'язані аж ніяк не з масштабністю їх діяльності, позаяк більшість корпорацій мають досить незначні розміри.

Головна економічна особливість корпоративної форми полягає в тому, що вона виступає закінченою формою відокремлення власності від управління. Це форма як економічно, так і юридично відособлена стосовно її засновників і учасників, що в корені відрізняє її від одноосібних підприємств і партнерств. Відокремлення власності і керування забезпечило корпорації ті незаперечні переваги, які й обумовили її провідну роль в економіці.

По-перше, обмеження майнової відповідальності дозволило залучити до інвестування широкі верстви населення, забезпечуючи досить швидко за часом і значну за обсягами централізацію капіталу.

По-друге, відокремлення функції керування від власності обумовило надзвичайну стійкість корпорації як господарського утворення, що існує незалежно від її засновників і учасників.

По-третє, безперешкодне, в умовах розвинутого ринку цінних паперів, переміщення капіталу та участь на паях через купівлю-продаж акцій дає ще одну істотну перевагу – ліквідність, тобто можливість перетворити інвестовані засоби в грошову форму, що є надзвичайно привабливо для широких мас потенційних інвесторів.

Становлення корпоративних підприємств як організаційної форми підприємництва відбувалось у процесі еволюції підходів до організації форм ведення бізнесу. Еволюція форм організації підприємницької діяльності відбувалася від найпростіших, де його власник суміщає в собі господарську та управлінську діяльність, відповідає по зобов'язаннях підприємства всім своїм майном, до різних форм підприємницьких об'єднань, які дозволяють поєднати майно та інтереси двох чи більше засновників і мають специфічний механізм захисту спільного бізнесу від неадекватних дій його засновників –

створення юридичної особи. У межах підприємницького об'єднання з'являється можливість відділити майно та волю створеного підприємства від його засновників.

Генезис форм організації підприємницької діяльності умовно можна поділити на 4 етапи, що характеризують появу якісно нових форм підприємництва (табл. 1.). Перший етап пов'язаний із Давньою Грецією. Він характеризується появою та поширенням примітивних форм, які були представлені простими та повними товариствами. Передумовою їх виникнення стало руйнування общинного ладу та формування системи грецьких міст-полісів як форми соціально-економічної та політичної організації суспільства. Їх мешканці були повноправними громадянами, тобто володіли правами на майно та могли самостійно здійснювати господарську діяльність. Водночас, рівень розвитку продуктивних сил та виробничих відносин був низький: основою виробництва було використання праці рабів. Таке виробництво не потребувало значної концентрації капіталу та специфічних органів управління. Аналогічно цю форму товариства почали також використовувати у VI – V ст. до н.е у Давньому Римі при створенні підприємницьких об'єднань (так званих римських товариств, або «societies»).

Широке розповсюдження товариств відбулось у XII столітті. В Італії – це каменди, зокрема у Венеції – коллеганції. Така форма дозволяла брати участь у морській торгівлі, отримуючи від неї свою частку прибутку, не зазнаючи небезпек і труднощів подорожей. Каменди почали виникати також у Франції, Іспанії та на Арабському Сході. У Німеччині ж каменди з'явилися набагато пізніше, але вже не на основі морської торгівлі, а з інституту уповноважених. Законодавче регулювання каменди вперше зустрічається у Франції 1673 р. Як самостійний господарський суб'єкт, командитні товариства з'являються в торговому кодексі Франції.

У таких формах учасники об'єднання мали спільні цілі, спільне майно та несли спільні ризики господарської діяльності, а управління здійснювалось спільно всіма засновниками (повні товариства) або кожним з учасників окремо (прості товариства). Таке об'єднання не було самостійним суб'єктом, окремим від його засновників, тобто, було об'єднанням осіб.

Другий етап характеризувався розвитком командитних товариств (без статусу юридичної особи), у яких учасники поділялися на дві групи: ті, які несуть повну відповідальність за зобов'язаннями товариства і здійснюють управління його господарською діяльністю, і ті, які ризикують тільки вкладеним майном та не беруть участі в управлінні підприємством.

Поширення цієї форми товариств було викликано потребами морської торгівлі. Зазначена форма підприємницького об'єднання дозволяла, з одного боку, особам, які готові були піти на ризик, пов'язаний з тривалою подорожжю, зібрати кошти, необхідні для здійснення експедиції, а з іншого – особам, які мали вільний капітал, вкласти його, не беручи безпосередньої участі в справі. Таким чином, у командитному товаристві (без статусу юридичної особи) з'являються перші ознаки відокремлення майна підприємства від його засновників, тобто воно стало першим кроком на шляху переходу від об'єднань осіб до об'єднань майна.

Особливістю третього етапу еволюції є виникнення та розвиток підприємств-юридичних осіб, які в майновому та юридичному плані були відокремлені від своїх власників та їх волі. Поява такої форми підприємництва була відповіддю на нові вимоги часу, які спричинив розвиток капіталістичних відносин – стабільність підприємства, тобто можливість подовження його діяльності за умов виходу одного з учасників або його смерті.

При цьому вперше з'явилися об'єднання, які суміщають у собі ознаки підприємницьких об'єднань та юридичних осіб – повні та командитні товариства – юридичні особи, а в кінці XIX ст. – товариства з обмеженою відповідальністю.

Принципово новим внеском зазначених форм у розвиток підприємництва стали:

- поява самостійних органів управління (навіть у повному товаристві учасник виступає не від свого імені, а як представник певної юридичної особи);
- зміна статусу майна підприємства – із загального воно стає майном юридичної особи;
- у товариствах з обмеженою відповідальністю та частково в командитних товариствах – особиста відповідальність учасників замінена відповідальністю юридичної особи.

Як юридична особа, товариство з обмеженою відповідальністю володіє майном, відокремленим від майна його членів, володіє самостійною організацією і його учасники не несуть відповідальності за його зобов'язаннями. Форма товариства з обмеженою відповідальністю була визнана в 1892 році у Німеччині, потім у Франції та в інших європейських країнах.

Водночас на цей період припадає розвиток акціонерних товариств, у яких власники повністю відокремлені від майна товариства, їх відповідальність обмежується вартістю придбаних ними акцій, а управління господарською діяльністю здійснюється найманими менеджерами. У цій формі виникло ще одне важливе надбання – вільна передача акцій та можливість їх обороту на фондовому ринку.

Таблиця 1. Еволюція форм організації підприємницької діяльності та їх основні характеристики

Етап	Характеристика етапу	Форми об'єднань	Характеристика форм об'єднань					
			юридичний статус	характер відповідальності	централізація управління	перші об'єднання	період виникнення	місце виникнення
I (VIII – VI ст. до н.е. – XII ст. н.е.)	Поширення примітивних форм товариств	Просте товариств	неюрідична особа	повна	відсутня	грецькі міста-поліси Римські товариства – societies боршономельні корпоративні об'єднання морські товариства	VIII-VI до н.е.	Ст. Греція Ст. Рим
		Повне товариство	неюрідична особа	повна	відсутня	італійське корпоративне об'єднання державних кредиторів – maonae	...	Південь Франції ...
II (XII ст. – кін. XVII ст.)	Розвиток командитних товариств (без статусу юр. особи)	Командитне товариство (товариство за довірою)	неюрідична особа	часткова	часткова	командитне товариство	976 р.	Венеція
		Повне товариство	юрідична особа	повна	централізовано	повне товариство	кін. XVIII ст.	Зх. Європа
III (кін. XVII – кін. XIX ст.)	Виникнення та розвиток підприємств-юрідичних осіб	Командитне товариство	юрідична особа	часткова	часткова	камменди (Італія), коллеганції (Венеція)	XII ст. н.е.	Італія, Венеція, Зх. Європа
		Товариство з обмеженою відповідальністю	юрідична особа	обмежена	централізовано	товариство з обмеженою відповідальністю	1892 р.	Німеччина
		Акціонерні товариства (корпорації)	юрідична особа	обмежена	централізовано	Ост-Індська компанія	1660 р. 1602 р.	Голландія Англія
IV (кін. XIX ст.)	Поява та розвиток об'єднань юридичних осіб	Трест. Консорціум. Картель.	юрідична особа	обмежена	частково централізовано	Трест «Стандард Ойл»	1882 р.	США

* Розроблено авторами на основі [Функ Я. И. Акционерные общества : история и теория (Декларация свободы) / Я. И. Функ, В. А. Михайличенко, В. В. Хвалей. – Минск, 1999. – 607 с.]

Четвертий етап пов'язаний з появою перших об'єднань юридичних осіб – трестів які об'єднували акціонерні товариства шляхом передачі акціонерами своїх акцій в обмін на сертифікати тресту. Першим об'єднанням став трест, заснований в 1882 р. «Стандард Ойл» під керівництвом Джона Д. Рокфеллера, утворений шляхом об'єднання кількох нафтових корпорацій на основі довірчої власності. Акціонери цих корпорацій виступали засновниками тресту, а також його бенефіціаріями. Завдяки чому було створено Раду з 9 керуючих, унаслідок чого управління перейшло до Ради, а акціонери отримували дивіденди за сертифікатами. З часом у США з'явилися й інші трести: олійно-бавовняний 1884 р., горілчаний, цукровий, свинцевий 1887 р. та інші

Концентрація виробництва свідчить, що вже до 1909 року тютюновий трест виробляв 90 % продукції всієї тютюнової промисловості США, а сталева корпорація в 1900 році монополізувала 70 %. Взаємодія трестів з фінансовими структурами призвела до виникнення монополістичних трестів. Це привело до виникнення Закону Шермана 1890 р., і за рішенням суду монополістичні трести були змушені видозмінитися. Саме це вплинуло на бурхливий розвиток такої форми акціонерного товариства, як холдинг, яка дозволяла уникати дії Закону Шермана. Багато акціонерних так розрослися, що почали контролювати окремі галузі промисловості і трансформувалися в транснаціональні корпорації.

Ця форма сприяла посиленню концентрації капіталу, а отже, і монополізації різних галузей економіки. У США негативні наслідки цього процесу зумовили необхідність появи антитрестівського законодавства, базою якого став прийнятий в 1890 р. Закон Шермана, дія якого привела до виникнення інших форм об'єднання підприємств – холдингів, які дозволяли обійти зазначені закони.

Всі перелічені вище форми – і ті що функціонують в нинішніх умовах, і ті, що зникли, вивільнивши місце більш досконалим, мали на меті збільшення концентрації капіталу та були зосереджені суто на процесі виробництва товару, при цьому найважливішими завданнями були збільшення обсягів та здешевлення вартості. Ситуація змінилася, коли розвиток технологій дозволив виробляти товари в такій кількості, щоб наситити ними ринок. З цього моменту розпочалася ера змагання підприємців та продукції, яку вони виробляли для покупця. Пристосовуючись до нових умов, підприємства змушені були підстроюватися під потреби споживачів та постійно оновлювати асортимент, що зумовило появу нових сфер управління в підприємстві – маркетингової та інноваційної.

Складність нових функцій управління, необхідність координування ними своєї діяльності на ринку, ведення наукових розробок та впровадження нових технологій, вартість яких перевищувала можливості окремих підприємств, зумовили появу таких форм об'єднань підприємств, як картелі, асоціації, концерни, консорціуми. Ці форми об'єднань юридичних осіб залишають їх юридично незалежними та дають можливість делегування частини своїх функцій об'єднанню. Таким чином, давалась можливість скоординувати інтереси підприємств, які до них входять.

На основі узагальнення вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

- в економіці наявні різні за масштабністю завдання, які потребують відповідного акумулювання коштів та матеріально-технічних ресурсів. Вирішення зазначеного завдання більш успішно здійснювали великі за розміром господарські структури, що узагальнено отримали назву корпоративних формувань;
- зазначені формування еволюціонували протягом історичного періоду. Здійснено систематизацію та виокремлено чотири характерних етапи еволюції корпоративних формувань на основі опису етапу, визначення форми об'єднання, характеристики об'єднання за юридичним статусом, характером відповідальності, рівнем централізації управління, періодом та місцем виникнення;
- спостерігається посилення ролі корпоративних формувань в економіці, а тому важливим є подальше вивчення особливостей їх управління та порядку вирішення суспільно-економічних завдань розвитку.

Список літератури

1. *Євтушевський, В. А. Корпоративне управління [Текст] / В. А. Євтушевський. – К.: Знання, 2006. – 406 с.*
2. *Функ, Я. И. История и теория [Текст] / Я. И. Функ, В. А. Михалеченко. – Минск, 1999. – 607 с.*
3. *Полянский, Ф. Я. Экономическая история зарубежных стран. Период империализации (1870-1917 гг.) / Ф. Я. Полянский. – М. 1973. – 545 с.*
4. *Буковинська, М. П. Сутність і розвиток корпорацій: роль соціальних технологій [Текст] / М. П. Буковинська // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – №3(7). – С. 170-174.*
5. *Булеев, И. П. Корпорации: теория и отечественная практика [Текст] / И. П. Булеев // Менеджер. – 2002. – №3. – С. 129-133.*
6. *Камілова, Е. Р. Розвиток акціонерних товариств в Україні [Текст] / Е. Р. Камілова // Економіка АПК. – 2003. – № 3. – С. 62-64.*

-
7. Резанова, Н. С. Корпоративне управління на порозі XXI століття [Текст] / Н. С. Резанова // Фінанси України. – 2002. – №1. – С.13-19.
  8. Дмитриченко, Л. И. Корпорация в социально-экономическом развитии страны: история теории и современность [Текст] / Л. И. Дмитриченко, Л. А. Дмитриченко, Т. С. Чунихина // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії: Збірник наукових праць. – Краматорськ. – 2008. – № 1(11). – С. 221-227.
  9. Левицька, І. В. Механізм формування ефективної системи корпоративного управління [Текст] / І. В. Левицька // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. – Вип. III (39). Економічні науки. – С. 148–153.
  10. Супян, В. Б. Эволюция форм собственности в США: современные особенности [Текст] / В. Б. Супян // Вопросы экономики. – 2001. – №6. – С.4-18.
  11. Румянцев, С. А. Українська модель корпоративного управління: становлення та розвиток [Текст] / С. А. Румянцев – К.: Знання, 2003. – С. 5-7.

References

1. Yevtushevskiy, V. A. (2006). *Korporatyvne upravlinnia*. Kyiv: Znannia.
2. Funk, Ya. Y. & Mykhalechenko, V. A. (1999). *Istoriya i teoriya*. Minsk.
3. Polianskyi, F. Ya. (1973). *Ekonomicheskaya istoriya zarubezhnykh stran. Period imperializatsyi (1870-1917 hh.)* Moscow.
4. Bukovynska, M. P. (2010). *Sutnist i rozvytok korporatsii: rol sotsialnykh tekhnolohii*. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 3(7), 170-174.
5. Buleev, Y. P. (2002). *Korporatsyy: teoriya y otechestvennaia praktyka*. *Menedzher*, 3, 129-133.
6. Kamilova, E. R. (2003). *Rozvytok aktsionernykh tovarystv v Ukraini*. *Ekonomika APK*, 3, 62-64.
7. Riezanova, N. S. (2002). *Korporatyvne upravlinnia na porozi XXI stolittia*. *Finansy Ukrainy*, 1, 13-19.
8. Dmytrychenko, L. Y., Dmytrychenko, L. A. & Chunya, T. S. (2008). *Korporatsiya v sotsyalno-ekonomicheskomy rozvytuy strany: istoriya teorii i sovremennost*. *Visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii*, 1(11), 221-227.
9. Levytska, I. V. (2010). *Mekhanizm formuvannia efektyvnoi systemy korporatyvnoho upravlinnia*. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*, III (39), 148–153.
10. Supian, V. B. (2001). *Evolutsiya form sobstvennosti v S: sovremennyye osobennosti*. *Voprosy ekonomiki*, 6, 4-18.
11. Rumiantsev, S. A. (2003). *Ukrainska model korporatyvnoho upravlinnia: stanovlennia ta rozvytok*. Kyiv: Znannia.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2015 р.